

Een gedig is meer as een

Author:
T.T. Cloete¹

Affiliation:
¹Department of Afrikaans and Dutch, North-West University, Potchefstroom, South Africa

Correspondence to:
T.T. Cloete

Email:
ttcloete@safricom.co.za

Postal address:
Private Bag X6001,
Potchefstroom 2520,
South Africa

Dates:
Received: 23 Mar. 2012
Accepted: 25 July 2012
Published: 23 Nov. 2012

How to cite this article:
Cloete, T.T., 2012, 'Een gedig is meer as een', *Literator* 33(2), Art. #139, 4 pages.
<http://dx.doi.org/10.4102/lit.v33i2.139>

© 2012. The Authors.
Licensee: AOSIS
OpenJournals. This work
is licensed under the
Creative Commons
Attribution License.

N.P. van Wyk Louw het 'n kort gedig van net twee verse geskryf. Sintakties is albei verse onvoltooid. Vers 1 is aan die begin van die gedig sintakties oop en vers 2 is aan die einde van die koeplet sintakties onvoltooi. Hierdie oop plekke aan die begin en einde van die koeplet laat die leser toe om die gedig in 'n haas eindelose aantal gedigte te vermenigvuldig.

Transforming a poem. N.P. van Wyk Louw wrote a short poem consisting of only two short verses. Syntactically both verses are incomplete, leaving open spaces at the beginning of verse 1 and at the end of verse 2. This allows the reader to fill in both open spaces in such a way that this single poem can be transformed into two, twenty and even more poems.

'n Mens lees sekere gedigte, selfs as dit 'n klein gedig is, oor en oor. Ons kan dieselfde sê van die roman of drama. Ons lees Shakespeare, Dante, Sophokles en ander grotes eeue na hulle geleef het nog steeds omdat hulle werke onvoltooi is, vol oop plekke, hoe afgerond dit ook al is. Ons gaan kyk talle kere na 'n opvoering van 'n drama omdat daar steeds iets raaiselagtigs in bly. Ons herskryf ander digters se gedigte omdat hulle in nuwe tye nuwe toepassings kry, of ons gee skynbaar teenstrydige maar nogtans geldige interpretasies van 'n gedig.

Die gedig het in sy oorsprong baie te make met die raaisel en met spel, soos Huizinga dit verduidelik het in sy *Homo Ludens*.

Leipoldt se 'Sekretarisvoël' van net ses reëls is een van sy bekendste gedigte. Waarom is dit 'n goeie gedig of hoegenaamd 'n gedig? Waarom word dit vermenigvuldig en is dit ryk?

Die geheim van Leipoldt se enigmatiese klein gedig is dat die voël die digter se dringend herhaalde vraag nie beantwoord nie, of nie kan beantwoord nie, en dat die antwoord wat ons graag sou wou gehoor het, uitbly en nie daar staan nie:

*Sekretarisvoël met jou lange bene,
Met jou penne agter jou ore styf,
Met jou stadige stappies, wat maak jy hier?*

*Sekretarisvoël met jou lange bene,
Met jou vaalgrys vere en lang, lang lyf,
Met jou groot, groot oë, wat maak jy hier?*

Is dit bloot 'n voël waaroor dit hier gaan? Wáár is 'hier'? Wat beteken 'maak'? Gaan dit om 'wat soek jy hier,' met die antwoord ingebou: 'jy hoort nie hier nie,' 'waarom is jy hier?', of 'wat doen jy hier?'

Leipoldt se sekretarisvoël is 'n eksotiese verskynsel. Die gedig bly so oop dat niks my verhinder om die sekretarisvoël as die digter te sien nie (die penne agter die ore suggereer iets daarvan). Die digter is vir die meeste mense 'n eksotiese verskynsel. Verse is eksoties. Niemand praat in verse nie. Die gedig is 'n abnormale ding. *Hoort* die digter dan hier in die 'normale' wêreld? Waarvandaan kom hy? Ons weet uit Leipoldt se gedigte dat mense vreemd opgekyk het na hom as digter, as 'n vreemdeling soos die sekretarisvoël. Dus: Wie stel die vraag? Die nugter nurks of die digter? Word die vraag deur iemand anders aan die digter gevra, of vra hy dit aan homself?

J.H. Leopold het vir ons 'n groot aantal onvoltooides gedigte nagelaat. Uitgewers van sy gedigte het dit tot vandag toe, amper 'n eeu na sy dood, nodig gevind om met die noukeurigste aandag en moeite die onvoltooides gedigte *as gedigte* te publiseer. Waarom? Omdat dit gedigte is wat net so goed soos die skynbaar voltooides gedigte is en nog meer as die voltooides gedigte raaiselagtig bly: Wat *kon* daar gestaan het? Dit kan nogal 'n kreatiewe speletjie word om die leegtes te probeer invul, gelei deur wat daar staan. In een van sy onvoltooides gedigte praat Leopold van die rykdom van die onvoltooides gedig. Inderdaad is sy onvoltooides gedigte oorvloedig ryk, en 'n mens vra jou af of Leopold nie bewustelik party gedigte onvoltooid gelaat het nie, juis om die rykdom

daarvan. Of het Leopold werklik nie geweet wat om daar in te vul nie? Party van hierdie onvoltooidede gedigte wys vir ons dat 'n gedig aan sy einde of in sy helfte kan ontstaan, of enige plek, en dan weet die digter nie verder nie. Kort op die hakke van Leopold het J.C. Bloem gekom wat beweer het die digter kry die raam en moet dan verder invul, en die 'raam' is miskien 'n enkele woord in die middel van 'n vers in die middel van die *veronderstelde* voltooidede gedig!

Daar is baie maniere waarop selfs die skynbaar voltooidede gedig verder voltooi kan word, deur vertaling byvoorbeeld, of deur die verpligte saamlees van gedigte. So word Opperman se 'Kersliedjie' vermenigvuldig en verryk as ons weet dat dit tot in sy ritme en deur byvoorbeeld die beeld van die ster en die betrokkenheid van die Christusfiguur ons verwys na Nijhoff se 'De Kinderkruistocht'. Nijhoff se gedig speel op een of ander manier in op Opperman s'n. Van Wyk Louw se Raka-figuur het iets weg van Nijhoff se sater in 'Satyr en Christoffoor'. Plek-plek kom beelde uit Nijhoff se gedig in Raka voor: skuheid byvoorbeeld, Raka wat 'half verleë' en nederig vir Koki uitnooi om by die fees van klou en bek aan te sluit. Dieselfde gedrag kom by die sater voor as hy Christoffoor uitnooi om te eet. Hy:

*biedt nu, schuw en verlegen,
een handvol bessens aan –*

In Raka hoor ons hierdie verse van Nijhoff as Christoffoor die sater se hand gryp:

*zoo sterk werd zijn hand gegrepen
dat het sap der stukgekepen
vruchten in roode strepen
neerdrupt van pols naar poot*

Raka pluk soos die sater bessies, en as Raka die bessies kou, drup (tap) dit presies soos in Nijhoff se gedig. Alleen die kleur van die sap verskil, asook die alliterasie (Nijhoff: pols-poot; Louw: bek-bors):

*... waar die bessies laag
aan struik gesit het, wou hy skaars buk
om die trosse van die dorings af te ruk
en stadig te kou tot die blou sap
van die bek oor die bors in die blare tap*

Wil Louw vir ons by implikasie sê dat Raka, anders as die sater, 'onbekeerbaar' is?

'n Digter kan 'n volledige gedig sewe maal (ek bedoel die getal simbolies) vermenigvuldig. Boerneef wys ons hoe, in een van sy klein maar ryk gedigte. Vir gewone taalgeskifte is daar allerlei reëls: sintaktiese- en spelreëls, reëls vir leestekengebruik, vir hoof- en kleinletters. Die gedig hoef sigself nie konsekwent hieraan te steur nie. Die digter hoef geen hoofletters en leestekens te gebruik nie en kan met die vers- en sinsbou speel, dit as't ware verbrou, dit vol oop plekke laat wat ingevul, eintlik ingelees, kan word. Daardeer vermenigvuldig hy die gedig. Boerneef het so 'n klein gedig vol vermenigvuldigingsplekke geskryf:

1
*i Waar skuil ek teen die son se steek
ii op hierdie Krovlak sonder bome
iii is dit net opgeefsel en brand
iv of panne blink van klip en sand*

Martinus Nijhoff skryf in sy gedig 'Awater' die nou reeds baie bekende woorde (self vatbaar vir meer as een vertolking) wat met Leopold se 'rykdom van die onvoltooidede' ooreenstem: 'lees maar, er staat niet wat er staat', want daar staan nie *net* wat daar staan nie, daar staan *meer* as wat daar staan. In sy opstel oor Herman van den Bergh sê Nijhoff dat 'n goeie gedig 'n 'tweede inhoud' het. Daar is gedigte met 'n derde, vierde en verdere inhoud wat die skynbaar voltooidede gedig uitbrei.

Deur die afwesigheid van leestekens en sekere hoofletters kan Boerneef se gedig vermenigvuldig word. Nou kan ons as lesers hoofletters en leestekens inlees. Goeie gedigte sê immers nooit alles nie.

Ons kan begin deur Boerneef se gedig te lees as vraag in vs. i en as stelling in vs. ii-iv:

2
*i Waar skuil ek teen die son se steek?
ii Op hierdie Krovlak sonder bome
iii is dit net opgeefsel en brand
iv of panne blink van klip en sand*

Of ons kan dit lees as 'n eerste vraag in vs. i-ii en as tweede vraag in vs. iii-iv:

3
*i Waar skuil ek teen die son se steek
ii op hierdie Krovlak sonder bome?
iii Is dit net opgeefsel en brand
iv of panne blink van klip en sand?*

Of ons kan dit lees as vraag in vs. i-ii en ons kan vs. ii verdubbel (herlees as *apokoinou*) en dan is vs. iii-v 'n stelling:

4
*i Waar skuil ek teen die son se steek
ii op hierdie Krovlak sonder bome?
iii Op hierdie Krovlak sonder bome
iv is dit net opgeefsel en brand
v of panne blink van klip en sand*

Daar is nog ander moontlikhede (weer met *apokoinou*):

5.
*i Waar skuil ek teen die son se steek?
ii Waar skuil ek teen die son se steek
iii op hierdie Krovlak sonder bome?
iv Op hierdie Krovlak sonder bome
v is dit net opgeefsel en brand
vi of panne blink van klip en sand*

6
*i Waar skuil ek? Teen die son se steek
ii op hierdie Krovlak sonder bome
iii is dit net opgeefsel en brand
iv of panne blink van klip en sand*

7
*i Waar skuil ek teen die son se steek
ii op hierdie Krovlak? Sonder bome
iii is dit net opgeefsel en brand
iv of panne blink van klip en sand*

Daar is nóg meer leesmoontlikhede as hierdie sewe (die oorspronklike ingesluit). As 'n mens die 'ek' vervang met 'jy' of 'hy' of 'sy' of 'ons' of 'hulle' dan het ons meer as tien leesmoontlikhede, en raaisels, en dit van so 'n 'klein' gedig van net vier verse!

Wat gebeur deur die vermenigvuldiging van die gedig? Huizinga het in *Homo Ludens* uitvoerig beskryf hoe die poësie spel is. Die vraagsteller speel in Boerneef se gedig met die taal, met die leser, met die metafore, met die tema. En hy maak dit moeilik vir die vertolker en voordragkunstenaar.

Boerneef se vraag bevat implisiet bowendien 'n antwoord en die gedig kan in 'n stelling omgedink word, iets soos: daar is ongelukkig nie so 'n skuilplek nie. Dit is 'n verdere spel, die omskakeling van vraag na antwoord of stelling, verdere vermenigvuldiging.

Daar is nog 'n ander, korter voorbeeld van hoe 'n gedig vermenigvuldig kan word. Ek bedoel Van Wyk Louw se 'dat akkers op die sinkdak val.'

'n Gedig is *'repetitive form,'* korrespondensie met variasie, soos in die musiek; dink aan Mozart se sonates, of nog opvallender, Ravel se *Bolero*. Daarom is die kleinste moontlike gedig 'n gedig van twee verse. Van Wyk Louw het in *Nuwe Verse* so 'n klein, maar vol en ryk gedig van net twee verse geskryf (die eerste gedig in die Klipwerk-reeks) met 'n begin en einde wat sintakties aan albei kante oop is; iets ontbreek aan albei kante:

*dat akkers op die sinkdak val
en vye op die ringmuur breek*

Albei verse het presies net ses woorde. Ons kan die 'en' waarmee vers 2 begin, vervang met 'dat' sonder dat ons die gedig aantast. Ons kan die ses woorde (dieselfde aantal sillabes) van elke vers vertikaal onder mekaar plaas. Dan is daar duidelike korrespondensie met variasie, én daar is *groei* in die gang van die gedig:

A 1. dat 2. akkers 3. op 4. die 5. sinkdak 6. val
B 2. (dat) 2. vye 3. op 4. die 5. ringmuur 6. breek

Die twee kernbegrippe in die gedig is 'val' en 'breek', wat in die verseindes, dus in fokuspunte van die verse staan. Hulle roep assosiasies met die dood op, maar ook met opwinding... twee heeltemal teenstrydige dinge!

Die akkers van vers A wat val, is natuurlike vrugte en gewoonlik nie kos wat die mens eet nie. Die vye van vers B wat breek, is vrugte wat deur die mens verbou word en eetbaar is, wat eeue lank gesog is en in die literatuur vol simboliek is. Die eetbare, gesogte vye is dus 'nader' aan die mens as die akkers.

Die sinkdak van vers A (as dit 'n huis is) is bo die verteller se kop en beskermend, maar ruimtelik verder van die verteller af, soos die akkers. Die ringmuur van vers B is (miskien) om die mens gebou en dakloos, minder beskermend, dus is die breek van die vye op die ringmuur in vers B ruimtelik ook nader aan die mens as die val van die akkers in vers A.

Daar is met ander woorde 'n ontwikkelingsgang van val-na-breek, wat van vers A af na vers B al nader na die verteller toe beweeg, *en* toeneem in intensiteit. Die laaste woord in elke vers is 'val' en 'breek'. Die 'breek' van vers 2 is noodlottiger as

die 'val' van vers 1 (breek, is val plus breek), en daardie breek is ook nader aan die verteller (op die ringmuur rondom hom; 'n ringmuur kan natuurlik ook 'n muur om 'n begraafplaas wees, maar die vye impliseer hier dat dit miskien eerder 'n muur naby die sinkdakwoning is). Dit gaan in die gedig om 'n naderende gebeure, heel moontlik 'n katastrofe wat tot die dood kan lei.

As ons die simboliek daarby betrek, word die val van die akkers en die breek van die vye geïntensiveer. Akkers simboliseer *'longevity, immortality ... regeneration and life-fire,'* maar ook: *'coffins are made of oak,'* dit simboliseer verder *'the time of death ... Felling an oak is an ominous action'* (Ad de Vries: *Dictionary of Symbols and Imagery*). Dat die akkers val, kan dus dodelik wees. Dieselfde geld wat die breek van die vye betref: *'The fig tree has sexual symbolism ... In Egypt and India it is linked with procreative power'* (M. O'Connell en Raje Airey: *Symbols, Signs and Visual Codes*). As die vye breek, is dit die einde van prokreatiwiteit. Metafore is altyd vermenigvuldigend en raaiselagtig, daarom dat De Vries so baie (dikwels teenstrydige) inskrywings aan een enkele metafoor gee.

Dit kan 'n sinkdakgebou en kerkhof-ringmuur wees, wat nie naby mekaar staan nie, wat hier ter sprake is.

Die verteller word nie in Louw se gedig geïdentifiseer nie. Daar is nie 'n 'ek' in hierdie gedig nie, dus is die gedig ook in hierdie opsig oop vir invulling en vermenigvuldiging. Dit kan 'n kind of volwassene wees wat hier praat, 'n jeugdige, 'n middeljarige of bejaarde, seun of meisie, man of vrou, dit kan ek wees of jy, ons of Jan Alleman. Waarskynlik het die gebeure op ons almal betrekking.

Ons kan die onvoltooide verse probeer voltooi deur net aan die oop begin *of* net aan die oop einde in te vul, *of* ons kan aan albei oop kante bylees (ek wil nie vermetel wees en Van Wyk Louw nadoen nie, ek wil alleen leesmoontlikhede stel):

1
wat is die dieper sin daarvoor
dat akkers op die sinkdak val
en vye op die ringmuur breek

2
dat akkers op die sinkdak val
en vye op die ringmuur breek
roer iets wat onbeskryflik is in my

3
wanneer die wind die bome ruk
dat akkers op die sinkdak val
en vye op die ringmuur breek
ontstel dit my

Miskien kan ons iets uit 'n ander gedig van Van Wyk Louw byskryf:

4
U skryf in helderte
dat akkers op die sinkdak val
en vye op die ringmuur breek
en ek skryf na in stof

Maar dit is ook moontlik om die gedig in 'n heeltemal ander toonaard te lees:

5
hoe onbeskryflik mooi
 dat akkers op die sinkdak val
 en vye op die ringmuur breek
wanneer dit in die rukwind reën

As ons aan Sartre dink wat gesê het dat die dood die lewe verhewig, soos Nijhoff ook in 'Het Veer' geskryf het, kan ons heeltemal teenstrydig met party van die lesings van hierbo lees:

6
hoe helder uit my kindertyd
al is dit ver terug kan ek onthou
 dat akkers op die sinkdak val
 en vye op die ringmuur breek
wanneer dit reën op Sutherland
wat naby aan die sterre lê

7
 dat akkers op die sinkdak val
 en vye op die ringmuur breek
is mooi herinneringe uit my kindertyd

Of letterlik en figuurlik, iets in die gees van die Prediker, nageskryf deur T.S. Eliot en De Genestet:

8
daar kom 'n tyd
 dat akkers op die sinkdak val
 en vye op die ringmuur breek

Dit is moontlik dat die gedig na sigself terugverwys:

9
 dat akkers op die sinkdak val
 en vye op die ringmuur breek
is wonderlike digterlike spel

Van Wyk Louw se tweede bundel dra die titel *Die Halwe Kring*. In een van die gedigte, 'Nog in my laaste woorde', praat hy van die voltooiing van 'n oopgelate kring:

10
 dat akkers op die sinkdak val
 en vye op die ringmuur breek
voltooi die oopgelate kring

Onder andere in 10 is die metrum en lettergreepstelling van die aangelaste vers dieselfde as dié van die 'egte' verse. 'n Ander probeerslag:

11
hoe graag wil ek weer hoor
 dat akkers op die sinkdak val
 en vye op die ringmuur breek

As ons die oorspronklike gedig bytel (ons hoef immers nie in te vul nie en die gedig uit eerbied laat soos dit gepubliseer is), het ons nou al 'n dosyn leesmoontlikhede, en dit is glad nie die einde nie, want ons kan die gedig verder vermeerder as ons dit betrek op nie net 'n 'ek' nie maar 'n 'jy', 'ons', 'julle', 'Jan Alleman' (op 'Elkerlijc') soos by die Boerneefgedig.

Die leser kan bowendien meer as een vers óf voor óf agter bylees (vgl. 6 hierbo).

In 'dat akkers op die sinkdak val' is slegs die klou van die leeu sigbaar ('Ex unguine leonem', *Tristia*); die res moet ons bylees.

Dit is die werk van 'n meester om van twaalf woorde in twee verse 'n haas eindelose aantal leesmoontlikhede te maak.

'n Laaste spel:

12
van die twaalf woorde in die twee verse:
 dat akkers op die sinkdak val
 en vye op die ringmuur breek
kan 'n leser 'n hele bundel gedigte maak